

Goran Čeranić
Filozofski fakultet
Nikšić

SOCIOLOŠKA ANALIZA SVOJINSKE TRANSFORMACIJE U POSTSOCIJALISTIČKOJ CRNOJ GORI (1989–2000)

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE PROPERTY TRANSFORMATION IN POSTSOCIALIST MONTENEGRO (1989-2000)

ABSTRACT Property is the central institution and the key category of each society. In respect to property, many other institutions have been established, essentially formed and developed. The key characteristics of each legal order, social and state system are expressed through the type and nature of the property as a legally regulated relationship.

Property plays a cardinal role in post-socialist transformation which is a social change par excellence. The establishment of property as a social institution has a legal and economic meaning also, but firstly it has a sociological meaning, importance and sense. It is a complex social process with different social groups and organizations involved, which try to incorporate their own interests and goals.

Property transformation, therefore, represents a complex social venture, global by the dimensions, strategic by the meaning, deep by the economic political and cultural consequences. Therefore, it is not a separated and autonomous process whose change causes consequences only in property area; on the contrary, it is a process which encompasses area and each subsystem of that area.

Taking into account all this, while analyzing property transformation in post-socialist Montenegro, the attention must be paid to the following processes: social processes of establishing property as an institutionalized production category, the institutionalizing of the social order and influence of the individual and authority on it, property influence upon the valuable orientation of the citizen of Montenegro and to identification of whether all this leads to the constitution of the New Society.

Key words: property, social transformation, post-socialist society, value orientation, social structure, market economy, firm.

APSTRAKT Svojina je centralna institucija i ključna kategorija svakog društva. Mnoge druge institucije su utemeljene, suštinski oblikovane i razvijene upravo u odnosu na svojinu. Ključne karakteristike svakog pravnog poretka, društvenog i državnog sistema izražene su upravo kroz tip i prirodu svojine kao legalno regulisanog odnosa.

Svojina igra glavnu ulogu u post-socijalističkoj transformaciji koja je društvena promjena par excellence. Uspostavljanje svojine kao društvene institucije ima pravno i ekonomsko značenje, ali prije svega ima sociološko značenje, važnost i smisao. To je složeni društveni proces sa različitim društvenim grupama i organizacijama koje su tu uključene, koje pokušavaju da inkorporiraju svoje vlastite interese i ciljeve.

Svojinska transformacija, dakle, predstavlja složeni društveni poduhvat, globalan po svojim dimenzijama, strateški po značenju, dubok po svojim ekonomskim, političkim i kulturnim posljedicama. Stoga, to nije odvojeni i autonomni proces čija promjena dovodi do posljedica samo u području svojine, nasuprot, to je proces koji obuhvata čitavo područje i svaki podsistem tog područja.

Imajući ovo u vidu, a u analizi svojinske transformacije u post-socijalističkoj Crnoj Gori, posebna pažnja mora da se posveti sljedećim procesima: društvenim procesima uspostavljanja svojine kao insitucionalizovano proizvedene kategorije, institucionalizacija društvenog poretka i

uticaja individue i autoriteta na njega, uticaj svojine na vrijednosnu orijentaciju građanina Crne Gore, kai i proces identifikacije da li sve ovo vodi konstituisanju Novog Društva.

Ključne riječi: vlasništvo, društvena transformacija, postsocijalističko društvo, vrijednosna orijentacija, društvena struktura, tržišna ekonomija, preduzeće.

Kraj 80-ih i početak 90-ih godina prošlog vijeka označio je epohalni slom socijalizma. Korjenite promjene u socijalističkim društvima bile su neophodne. Imperativ za promjenama proizašao je, prije svega, iz duboke i sveobuhvatne krize u kojoj su se našle sve socijalističke zemlje. Napuštanje socijalizma proizašlo je prevashodno iz nemoći vodećih snaga komunističkih režima da nađu izlaz iz krize. Pokušaj demokratske obnove socijalizma i ukupne modernizacije ovih zemalja na socijalističkoj osnovi nijesu bili mogući. U osnovnim parametrima ekonomske efikasnosti, političke demokratije i kvaliteta života, socijalističke zemlje su bile ispod standarda savremene epohe. Ljudi su gubili povjerenje u grupacije na vlasti koje nijesu sposobne da razriješe krizu, a sve više i u sistem koji nije bio u stanju da im obezbijedi osnovne uslove egzistencije. Uz sve jaču socijalnu, ekonomsku i ideološku krizu postojeći sistem je gubio ideološku legitimnost, a vladajuće partije moralno opravdanje da i dalje upravljaju društvom. Zato su postale neizbježne ne samo duboke nego i sveobuhvatne društvene promjene.

Logično je bilo da socijalističke zemlje prihvate model koji se pokazao kao uspješan, pa su tako po ugledu na Zapad nastojale da uvedu njihove institucije. Uglavnom se ta institucionalna mreža odnosila na oblast ekonomije i politike, tu se prije svega mislilo na uvođenje privatne svojine, tržišta i demokratskih institucija zapadnog svijeta. Dakle, vjerovalo se da će se kriza vrlo brzo prebroditi i ostvariti napredak koji će omogućiti približavanje razvijenim zapadnim društvima.

Međutim, poslije samo par godina prelaznog perioda, po opštim ocjenama, nijesu se ostvarili oni rezultati koji su se na početku očekivali. Štaviše, javile su se brojne političke, ekonomske i socijalne krize. Slabosti su se pokazale u svim sferama društvenih odnosa. Uzroke treba tražiti u suviše velikim problemima koje je socijalizam ostavio u nasleđe, kao i u nesposobnosti ili nepostojanju zelje onih snaga koje je trebalo da ubrzaju taj zamajac promjena i dovedu ga do kraja. Sad se postavlja pitanje koje su to snage koje treba da imaju vodeću ulogu u transformaciji našeg društva.

Društveni sistemi se, kao sto znamo, raspadaju na dva načina. Jedan je formiranje snaga koje uspostavljaju nov način proizvodnje, različit od vladajućeg, i koje kad budu uspjele da reprodukuju nov sistem na vlastitim osnovama, preuzimaju vodeću ulogu. Dakle, ovdje se pitanje aktera ne postavlja, oni su očigledni. Takva je situacija bila sa prelaskom feudalnog društva na kapitalističko. Druga je situacija sa sistemima koji se raspadaju usled vlastitih slabosti, bez snaga koje žele da uspostave nov način proizvodnje. Takva je situacija sa raspadom socijalizma. Dakle, ne postoje snage koje su imanentno zainteresovane za promjenu sistema.

Mnoge demokratske tekovine i modernizacijske vrijednosti, kao što su vladavina prava, civilno društvo, razvijene demokratske institucije i razvijeno tržište, nemaju u našem društvu neku značajniju tradiciju, pa samim tim ne postoje ni uslovi za njihov samostalan razvitak. Prema tome, čim nema opšte društvene prihvaćenosti, to se onda ne mogu ni razvijati same od sebe, pa je sasvim očigledno da se te vrijednosti ne mogu nametnuti „odozdo“ od strane društvene mase.

U takvim okolnostima, kada nema aktera koji su imanentno zainteresovani za promjene, a takođe nema ni podsticaja „odozdo“, jedini način da se promjene ostvare jeste da se putem elite koja je na vlasti nametnu „odozgo“. Dakle, kada sagledamo cjelokupnu situaciju, jasno je da elita koja je na vlasti ima najveću odgovornost i ona bi trebalo da bude glavni nosilac promjena. Odgovornost političkih elita je veća nego ikad ranije, jer upravo one odlučujuće utiču na izbor ciljeva transformacije, kao i smjer, tempo i kvalitet promjena.

Koliko će ona uspješno, odnosno neuspješno odgovoriti tom zadatku, najbolje se može vidjeti ako se analizira promjena svojinske strukture, kao jezgra i doslovno opredjeljujućeg elementa društvenog poretka. Svojina je temeljna odrednica ustanovljenog društvenog uređenja. Osnova je na kojoj počivaju odnosi u jednom društvu, pa tako svaka promjena svojine podrazumijeva i promjenu društvenog poretka. „Svojina je institucijalizirajuća, a ne samo institucijalizovana pojava“ (S. Vukićević, 1998:81). Promjena svojine, prema tome, znači promjenu strukture društva, jer je ona taj društveni odnos koji u najvećoj mjeri determiniše ukupne društvene odnose. U tom cilju je i centralna tema ovoga rada sociološka analiza pravno institucionalnog svojinskog modela Crne Gore, na čiji je izbor najviše uticaja imala vladajuća elita koja se na vlasti u Crnoj Gori nalazi poslednjih petnaest godina.

Svojinska transformacija je započeta istovremeno u cijeloj bivšoj SFRJ, 1989. godine, kad je donijet Zakon o prometu i raspolaganju društvenim kapitalom i stavljanjem van snage Zakona o udruženom radu. Ovim zakonom je ukinut monopol društvene svojine i omogućeno osnivanje mješovitih preduzeća i organizovanje društvenih firmi kao društava kapitala, dioničarskih društava i društava sa ograničenom odgovornošću, po uzoru na dobro poznate oblike preduzeća u tržišnim ekonomijama. To je početak napuštanja sistema u kome je društvena svojina bila temelj razvoja. Pored opštih teškoća i prepreka, naše se društvo na pragu ovih promjena našlo pred specifičnim problemima koja su karakteristična samo za njega. Društvena svojina je oblik bez konkretnog pravnog titulara, pa se način prelaska u sređenu svojinsku strukturu iz takve polazne pozicije nametnuo kao problem koji se ne javlja ni na jednom drugom mjestu.

Međutim, u slučaju prevladajućeg nevladničkog aranžmana, kakav je slučaj bio kod nas, gdje je svojina bila svačija i ničija, ne zna se kome pripada novac od prodaje. Društveno vlasništvo u našem društvu nije imalo konkretne vlasnike, samo korisnike i upravljače. To znači da zaposleni mogu njime da upravljaju, ali ne i da ga prodaju.

Da bi proces transformacije uopšte otpočeo, odlučeno je da odluku o prodaji donosi samo preduzeće. Da bi se to ostvarilo, Zakonom o društvenom ka-

pitalu iz 1990. godine donijeta je čitava lepeza stimulativnih sredstava koja radnike treba da navedu na donošenje nimalo jednostavne odluke da prodaju nešto čime su upravljali. U toj lepezi stimulacija centralno mjesto imaju popusti, krediti, isplata plata u vidu dionica itd. Sredstva od prodaje slivana su u fondove za razvoj koji su bili donijeti na nivou republika. Iz ova dva savezna zakona jasno se vidi da je tzv. plitka privatizacija osnovno usmjerenje zakonodavca. Suština plitke privatizacije sastoji se u nastojanju da svojinska transformacija bude pokrenuta u što širem opsegu, odnosno da njome bude obuhvaćen što veći broj preduzeća bez insistiranja da u njima bude transformisan sav društveni kapital, pa ni njegova većina. U ovom konceptu dominira oslonac na internu privatizaciju. Analizirajući ove zakone, vidjeli smo da je i pored revolucionarnih promjena usled plitke privatizacije društveni kapital i dalje ostao preovlađujući u preduzeću, što za sobom povlači brojne posledice.

Dakle, početak privatizacije u Crnoj Gori, kao i u ostalim zemljama bivše Jugoslavije, vezuje se za Savezni zakon o prometu i raspolaganju društvenim kapitalom. „Međutim, ideološka kampanja protiv privatizacije je otezala primjenu ovog zakona u Crnoj Gori (sem u određenom broju kompanija). Razlog je u tome što je na prvim višestranačkim izborima u Crnoj Gori pobijedio Savez komunista Crne Gore, i to je bila jedina republika u kojoj su komunisti i nominalno ostali na vlasti“ (V. Vukotić, 1993:37).

Tako je institucionalno zaokruživanje procesa privatizacije u Crnoj Gori rezultiralo donošenjem Zakona o svojinskoj i upravljačkoj transformaciji (Sl. list RCG br. 2/92). Ovaj zakon je donošen u periodu dubokih društvenih promjena, socijalnih tenzija i političkih podjela. U ovim okolnostima nastojala se izvršiti svojinska i upravljačka transformacija društvenih preduzeća, kako bi se stvorila jedna uspješna privreda. Prema Zakonu svojinska transformacija preduzeća vrši se pretvaranjem društvenog kapitala u preduzeća sa u cjelini poznatim vlasnikom kapitala u privatnoj, državnoj, zadružnoj i mješovitoj svojini. Preduzeće tako dobija konkretne vlasnike koji upravljaju i raspolaze preduzećem, a samo preduzeće ima imovinu i raspolaze njom. Dakle, sva preduzeća su bila u obavezi da se korporatizuju (postanu društva kapitala), da izvrše procjenu vrijednosti kapitala, te da do tada nenominovani društveni kapital dobije vlasnika.

Osnovni koncept Zakona jeste postupna privatizacija, uz korišćenje bogatstva modela promjene vlasničke strukture u jasan vlasnički režim; organizovanje preduzeća u cjelini sa poznatim vlasnicima ukupnog kapitala. Zakon je predviđao korišćenje velikog broja modela.

Zakon o svojinskoj i upravljačkoj transformaciji
(Sl. list RCG, br. 2/92)

Član 10.

Svojinska transformacija preduzeća u dioničko društvo ili u društvo sa ograničenom odgovornošću vrši se:

- 1) izdavanjem i prodajom dionica radi povećanja kapitala pod povlašćenim uslovima;*

- 2) *izdavanjem i prodajom dionica ili udjela, radi prodaje društvenog kapitala, pod povlašćenim uslovima;*
- 3) *izdavanjem i prodajom dionica ili udjela, radi povećanja kapitala, pod povlašćenim uslovima;*
- 4) *prodajom preduzeća (klasična prodaja);*
- 5) *prodajom preduzeća ili dijela preduzeća licima koja preuzimaju rukovođenje preduzećem;*
- 6) *ulaganjem kapitala domaćih ili stranih fizičkih ili pravnih lica u preduzeće;*
- 7) *pretvaranjem potraživanja prema preduzeću u trajni ulog;*
- 8) *prenosom dionica ili udjela Republičkom fondu za razvoj, penzionim ili drugim fondovima ili holdingu bez naknade;*
- 9) *razmjenom dionica ili udjela;*
- 10) *identifikacijom državnog kapitala u preduzećima.*

I pored ovolikog broja Zakonom predviđenih modela, u praksi su se isključivo primjenjivala tri modela:

- 1) *izdavanje i prodaja dionica radi prodaje društvenog kapitala, pod povlašćenim uslovima;*
- 2) *izdavanje i prodaja dionica radi povećanja kapitala pod povlašćenim uslovima;*
- 3) *prenos dionica Republičkom fondu za razvoj, Fondu PIO i Fondu za zapošljavanje ili holdingu bez nadoknade.*

Uz neprihvatanje koegzistencije društvenog i privatnog vlasništva u preduzeću, zakonodavac se opredijelio za dobrovoljnu i kontrolisanu privatizaciju. Preduzeće treba samo da odluči da li će pristupiti transformaciji, kao i da samo izabere model te transformacije. Pošlo se od pretpostavke da će privlačnost modela zainteresovati zaposlene građane, kao i strane investitore da nađu svoj interes za uključivanje u upravljačku i svojinsku transformaciju. Prema tome, preduzeće bira metod i vrijeme kada će pristupiti transformaciji, a Zakon je odredio da se ostatak društvenog kapitala koji nije svojinski transformisan, po nekom od predviđenih modela, prenese na fondove.

Međutim, kako je preduzeće još bez poznatog vlasnika, nalazi se u pravnoj situaciji da prodaje samo sebe. Zakon ovaj problem rješava tako što odluku o prodaji preduzeća donosi organ upravljanja preduzeća, a sam ugovor o prodaji zaključuje republički Fond za razvoj. Novac se uplaćuje takođe Fondu za razvoj (i drugim fondovima u srazmjeri utvrđenoj Zakonom). Na ovaj način Republika preko Fonda za razvoj (i drugih fondova), ostvaruje pravo na sredstva od prodaje, koje bi inače pripalo vlasniku preduzeća da postoji. Dakle, država je ta koja preko Fonda za razvoj prisvaja sredstva dobijena prodajom preduzeća koje nije bilo njeno vlasništvo i njima raspolaže, odnosno usmjerava ih tamo gdje ona smatra da je potrebno.

Organ upravljanja preduzećem može odlučiti da ne koristi neki od navedenih modela transformacije, već da se transformiše prenosom svih dionica ili udijela na fondove.

Zakon o svojinskoj i upravljačkoj transformaciji
(Sl. list RCG, br. 2/92)

Član 42.

Preduzeće može prenijeti dionice, odnosno udjele u visini ukupne vrijednosti preduzeća, i to: Fondu za razvoj 60%, penzionim fondovima 30% i Zavodu za zapošljavanje 10% i transformisati se u dioničarsko društvo ili u društvo sa ograničenom odgovornošću.

Tim fondovima i u takvoj srazmjeri izvršio bi se prenos svih dionica po osnovu društvenog, odnosno državnog kapitala. Tako bi sva ova tri fonda postali suvlasnici, dioničari dosadašnjih preduzeća. Oni bi tako stekli pravo upravljanja. Oni bi, po osnovu broja dionica, delegirali svoje predstavnike u upravne odbore datih preduzeća. Od sposobnosti fondova da upravljaju preduzećem zavisila bi njihova efikasnost.

Međutim, fondovi zbog više razloga nijesu mogli da prodaju akcije iz svog portfelja, te se proces vlasničke i upravljačke transformacije u Crnoj Gori nije kretao u željenom pravcu. Osnovni razlozi zbog kojih fondovi ne mogu da prodaju svoje akcije jesu: nepostojanje tržišta kapitala i pratećih institucija i mehanizama kao glavni razlog, zatim, visoka administrativna cijena koja nije prošla tržišnu provjeru, nedostatak domaćeg kapitala, monopolski položaj fondova koji nije motivisan da ubrza prodaju akcija i sl.

Ne može se ozbiljno prihvatiti tvrdnja da je Fond tek prolazna stanica i da će država kad uđe u posjed (bivšeg) društvenog kapitala, pristupiti ozbiljno njegovoj privatizaciji. Država, i vlast koja njome upravlja, ima jak interes da učvrsti političku kontrolu nad ekonomskim potencijalom, utoliko prije što su još uvijek slabi politički pritisci koji bi potiskivali prema drugačijim obrascima ponašanja. „Poznato je da država pokazuje nesavladivu tendenciju širenja i u sredinama sa daleko razrušenijom socijalnom strukturom, sa razvijenim i snažno afirmisanim vlasništvom i sa snažnom srednjom klasom i visokim stepenom građanske emancipacije. Naše društvo ne raspolaže nijednim od ovih odbrambenih mehanizama; ono bi lako moglo da postane žrtva državne ekspanzije, čak i da se društveni kapital državi i ne ponudi na ovako neposredan način“ (Lj. Madžar, 1993: 12).

Ovakav način privatizacije pokazao se kao kvaziprivatizacija, odnosno konfiskovanje društvenog vlasništva od strane države i ovakva transformacija ne može da generiše stvarne privredne i društvene promjene, odnosno globalno posmatrano, neće moći da ostvari napredak društva u cjelini.

Kvaziprivatizacija omogućava državnim organima da se na najgrublji način miješaju u poslovne odluke preduzeća. Kao neosporni i neograničeni vlasnik fondova, država u potpunosti može da kontroliše najprije kadrovsku, a zatim finansijsku i svaku drugu politiku u preduzećima i da ih, na taj način, još lakše nego u uslovima društvene svojine primorava da ispunjavaju socijalne, političke i druge nekomercijalne ciljeve.

Ako pođemo od toga da je privatizacija društvenog kapitala ostvarena tek prodajom i predajom akcija krajnjim kupcima, i tek onda kada oni budu imali

pravo da raspolažu sa akcijama slobodno, bez ikakvih ograničenja, kao potpuni vlasnici, onda se može konstatovati da se u Crnoj Gori u ovom procesu nije daleko odmaklo. Prema ovom kriterijumu, privatni vlasnici akcija u našem procesu transformacije postali su samo radnici koji su dobili besplatne akcije i lica koja su akcije kupila i platila cijenu prodavcima. Da bi se ubrzao proces prelaska društvenog vlasništva u ruke pojedinaca, potrebno je postaviti svojinski okvir, koji će omogućiti da se to odvija nesmetano. U tu svrhu Skupština Republike Crne Gore donosi 1996. godine Zakon o privatizaciji privrede (Sl. list RCG, br. 23/96).

Ideja prodaje preduzeća kojom bi država došla do neophodnog kapitala i gdje bi se dobio njegov konkretan vlasnik, nije dala očekivane rezultate. Naime, prema podacima iz Fonda za razvoj prodato je akcija u vrijednosti od oko 58 miliona DEM, od čega je uplaćeno samo 10% od te vrijednosti, dakle manje od 6 miliona DEM. Ako se podsjetimo da je fondovima prenijeta akcija nominalne vrijednosti više od 2,5 milijardi DEM, vrlo jasno se vidi kakvi su dometi privatizacije putem prodaje u Crnoj Gori.

Osnovni razlog za neuspjeh ovakvog načina privatizacije jeste, svakako, velika razlika između ponude i tražnje. To je nešto što se moglo i očekivati jer je najveći dio stanovništva značajno osiromašio, a oni koji su imali novac u bankama, kao što znamo, ostali su bez njega, tako da su sredstva kojim bi se mogla kupiti imovina zanemarljiva, dok je ponuda ogromna. Prema procjenama, u najboljoj varijanti, ponuda je tri puta veća od tražnje, što stvara velike teškoće privatizaciji. U ovakvim uslovima, sa izrazito nepovoljnim odnosom ponude i tražnje, privatizacija bi se odvijala izuzetno sporim intenzitetom. Dakle, ovakav svojinski okvir nije uspio da omogući uspješnu privatizaciju, odnosno nesmetan prelazak društvenog kapitala u pojedinačne ruke.

Da bi se obezbijedili neophodni uslovi za razvoj preduzetničke inicijative na svim nivoima, nezaobilazno je uspostavljanje tržišne infrastrukture. Tu država treba da odigra glavnu ulogu, kako u ekonomskoj, tako i političkoj sferi, potrebno je da se javi kao regulator, a ne arbitar.

Međutim, proces privatizacije u Crnoj Gori vodio se, kako smo pokazali, pod snažnim uticajem države u svim njegovim segmentima. Fondovi su preuzeli izvršnu i regulativnu i kontrolnu funkciju, tako da se o privatizaciji svakog preduzeća odlučuje samo u uskom krugu direktora fondova.

Zbog toga se u Crnoj Gori teško porađaju tržišni odnosi, pa i privatizacija koja će biti prepuštena tržišnim mehanizmima. Prema tome, svojinski okvir ovakvo postavljen ne vodi razvoju tržišta i njegovih institucija. Tržište treba da obezbijedi trgovinu kapitalom. Upravo u toj spremnosti da se kupi neko preduzeće leži spremnost da se poveća njegova efikasnost. Samo funkcionalno tržište pruža mogućnost da sredstva prelaze u ruke najefikasnijih vlasnika.

Nemogućnost ostvarivanja privatizacije društvenog kapitala kojim upravlja i raspolaže država, uslovlila je stvaranje novog svojinskog okvira koji bi dao odgovarajuće rezultate. U tu svrhu se 1999. godine vrši izmjena i dopuna Zakona o privatizaciji privrede kojim se omogućuje masovna vaučerska privati-

zacija. Ovim modelom trebalo je kapital kojim je upravljala i raspolagala država besplatno podijeliti građanima. Međutim, za vaučere su se dale samo akcije Fonda za razvoj, i to 87% tih akcija se nalazi u onim preduzećima koja treba da se transformišu kroz tendersku prodaju i obezbjeđivanje strateškog partnera, to jest vlasnika. Dakle, građani kroz MVP neće moći da ostvare većinsko vlasništvo niti u jednom preduzeću, već će se čekati tenderska prodaja. Ali, dok se ne nađe odgovarajući većinski vlasnik, država će i dalje biti ta koja će njime upravljati i raspolagati, jer su građani u skoro svakom preduzeću manjinski akcionari. Dakle, ono što se može ovdje zaključiti jeste da je država ta koja u svakoj fazi svojinske transformacije ima glavnu ulogu.

Svojina kao društveni odnos, kako smo već isticali, determiniše ukupne društvene odnose, pa tako i ova svojinska struktura vrši uticaj na funkcionisanje postsocijalističkog crnogorskog društva. Svojinska struktura najvećeg dijela društvenog kapitala definiše vlasnike u vidu države i drugih njenih institucija, što uzrokuje značajne posledice na mnoge aspekte društva.

Neosporno je da je državna svojina oblik koji najmanje odgovara postsocijalističkim društvima. Iako i u razvijenim tržišnim privredama postoji veoma značajan državni sektor, način na osnovu kojeg on funkcionise velikim dijelom odgovara načinu funkcionisanja privatnog sektora. Međutim, pogrešno bi bilo na osnovu ovoga izvoditi zaključak da bi i u našem društvu, gdje je država bila svemoćna i čiji se uticaj ne može preko noći eliminisati, državni sektor funkcionisao na isti takav način.

Svaka svojinska struktura, pa tako i ova koja se uspostavlja u Crnoj Gori u postsocijalističkom periodu, ima snažan uticaj na način upravljanja preduzećem. Polazeći od onoga što smo dosad govorili, sasvim je jasno da su i skupština i upravni odbor, kao organi koji vode poslovnu politiku preduzeća i preuzimaju odgovornost za njegovo poslovanje, pod snažnim uticajem države. Znači, oni se definišu kao preduzetnici. Ali ovdje se postavlja pitanje: Da li oni mogu razviti preduzetničke sposobnosti u uslovima gdje nijesu zastupnici svoga kapitala, već predstavnici državnog kapitala i kapitala institucija iza kojih stoji država? Sasvim je jasno da oni ne mogu biti preduzetnici u pravom smislu riječi, sa punom odgovornošću i rizikom za odluke koje donose u upravljanju preduzećem. Dakle, ovi uslovi ne pogoduju razvoju kreativnosti, samoodgovornosti, samopouzdanja i ostalih karakteristika koje odlikuju istinskog preduzetnika.

Svojinski okvir je jedan od elemenata koji u značajnoj mjeri determiniše funkcionisanje poretka i mjesto pojedinca i vlasti u njemu. Spoj demokratije i kolektivne svojine gotovo je neostvarljiv, pogotovo to važi za društva koja nijesu imala neku značajniju demokratsku tradiciju, kakvo je naše. Dakle, situacija u kojoj država upravlja i kontroliše najveći dio vlasništva u značajnoj mjeri otežava uspostavljanje demokratskog poretka. Iz ovoga se može jasno shvatiti i pozicija vlasti i pojedinca u njemu. Situacija u kojoj vlast, upravljajući državom, istovremeno kontroliše i upravlja najvećim dijelom vlasništva, dovodi do spajanja ekonomskog i političkog podsistema. Ovdje automatski imamo i neslobodnog pojedinca, jer ako je država najveći poslodavac, to za sobom nedvosmi-

sleno povlači i političku podobnost onih koje zapošljava. Pogotovu je ovaj problem izražen u bivšim socijalističkim društvima koja su dugo funkcionisala upravo na ovakav način. Prema tome, neophodno je uspostaviti takvu svojinsku strukturu koja će u startu onemogućiti državu da zauzme one pozicije koje je imala u bivšem sistemu.

Vrijednosna orijentacija građana takođe predstavlja sferu na koju svojinska struktura može značajno uticati. Kolektivizam i egalitarizam, kao dominantna vrijednosna orijentacija u našem društvu, nespojiva je sa tržišnom privredom i modernom organizacijom društva. Ova dva vrijednosna opredjeljenja dio su šire konstelacije tradicionalne kulture sa dubokim korjenom u našoj davnoj prošlosti, a koja se svesrdno njegovala i u socijalističkom periodu. Vrijednosna orijentacija, treba napomenuti, ne predstavlja nešto što se može mijenjati preko noći ili u kratkom vremenskom intervalu. Međutim, da bi se krenulo u tom pravcu neophodno je tako postaviti svojinsku strukturu gdje će pojedinac, a ne kolektiv, biti stavljen u centar zbivanja. On mora biti taj koji donosi odluke i snosi odgovornost za njih, dakle, on mora da prihvati rizik, a ne da se to prenosi na kolektiv. Upravo to je potrebno da bi se ljudi podstakli na samoodgovornost i samopoštovanje, odnosno da bi se kod njih razvile individualne slobode, što do sada nije bio slučaj. U uslovima gdje je svojinski okvir tako postavljen da je kolektiv, odnosno država ta koja ima glavnu ulogu, teško da će se nešto od ovoga ostvariti.

Prema tome, na kraju možemo zaključiti da svojina ovako postavljena, kako je to u postsocijalističkoj Crnoj Gori do sada urađeno, ne može u značajnoj mjeri podstaći konstituisanje onih elemenata koji odgovaraju Novom društvu. Za cjelovitije sociološko tumačenje i analiziranje ovih elemenata neophodno je istraživanje „reakcije na poruke“, tj. na uspostavljenu pravno-institucionalnu svojinsku strukturu u postsocijalističkoj Crnoj Gori.

L i t e r a t u r a

1. Lazić, M. (1995), Pristup kritičkoj analizi pojma tranzicije, Luča, god. XII, br. 1–2, Nikšić.
2. Lazić, M. (2000), Račiji hod, Filip Višnjić, Beograd.
3. Lazić, M. (1994), Sistem i slom, Filip Višnjić, Beograd.
4. Lazić, M. (1990), Sistem i struktura modernog vlasništva i problem privatizacije, Luča, god. VII, br. 1-2, Nikšić.
5. Madžar, Lj. (1995), Svojina i reforma, knjiga I i II, EI i IEN, Beograd.
6. Pejovich, S. (1990), The Economics of property Rights kluwer Academic Publishes, Boston.
7. Saks, J. (1991), Accelerating privatization in Eastern Europe: The Case of Poland, Helsinki, Wider, Publications, the United Nations University.
8. Vukićević, S. (2003), Crna Gora na prelazu milenijuma, Centralna narodna biblioteka Republike Crne Gope, Đurađ Crnojević, Cetinje.
9. Vukićević, S. (2003), Aktualnost relacije svojina – vlasništvo u procesu transformacije u Crnoj Gori, Nikšić.

10. Vukićević, S. (1998), Simuliranje promjene, Univerzitet Crne Gore, Podgorica.
11. Vukotić, V. (1993), Privatizacija, IDN – Centar za ekonomska istraživanja, Beograd.
12. Vukotić, V. (2001), Privatizacija zapadnog balkana, Ekonomski fakultet, Podgorica.
13. Zec, M., Mijatović, B., Đurićin, D., Savić, N. (1994), Privatizacija – sloboda ili nužnost izbora, Jugoslovenska knjiga, Ekonomski institut, Beograd.
14. Zakon o Fondu za razvoj Republike Crne Gore, Službeni list RCG, br. 46/1992.
15. Zakon o preduzećima, Službeni list SFRJ, br. 40/1989, br. 46/90, br. 61/90.
16. Zakon o privatizaciji privrede, Službeni list RCG, br. 23/1996, br. 6/1999, br. 59/2000.
17. Zakon o prometu i raspolaganju društvenim kapitalom, Službeni list SFRJ, br. 84/1989 i br. 46/1990.
18. Zakon o osnovnim svojinsko-pravnim odnosima, Službeni list SFRJ, br. 36/1990.
19. Zakon o svojinskoj i upravljačkoj transformaciji, Službeni list RCG, br. 2/1992.